

10 NOV 2011

ԱՂԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՂՇՈՒԽԱԿԱՇ ՁԱԲՄԻՇ

ՏԻՒՂԵԱՆՑ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ

Բ •

ԱԶԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱԶՆՈՒԱԿԱՆ ԶԱՐՄԻՆ

ՏԻՒԶԵԱՆՑ

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Մ Խ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1890.

ԱՂԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՂՆՈՒԱԳԱՆ ԶԱԲԵԲՆՆԵ

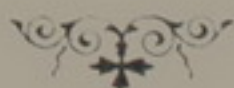
ՏԻՒՂԵԱՆՑ

— ❖ —

ԳՐԵՑ

Հ. ԳԵՐԲԻԷԼ ՄԷՆԷՎԻՇԵԱՆ

ԿՐՕՆՆԵՐ

ՎԻՆՆԵՆ

ՄԻՒԻՒՐՆԵՐ

1890.

ԱԶԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱԶՆՈՒԵԿԵՆ ԶԱՐԾԻՆ

ՏԻՒԶԵԱՆՑ

ԱՅՏՆԻ անուարա-
թիւն մյն է. թէ սպ-
գի մը նկարագիրը
կը պատկերանայ՝ ոչ թէ
միայն իւր ներկայ սերմե-
ղիւն. այլ մտնուանոյ իւր
նախորդաց վրայ: Վրի-
պակաւն է որեւն ներկայ-
իցս պատկերն առ ոչինչ
նամարել. ըսոյց կապ կ'ը-
լայ նաեւ այն քննութիւնն՝ որ միայն ներ-
կայ սննանց վրայ կ'ամփոփուի. եւ սն-
տեւս կ'ըլլաին նախորդ: Նախորդը բն-

— 1 —

լով շենք հասկընար պարզապէս՝ ինչպէս
սովորութիւն է, հնագոյն վեհագունքն,
որոնք յօգուտ եւ ի զարգացումս իրենց
ազգին անխոնջ հանդիսացած են, այլ
հարկաւ կը պարտաւորինք իմանալ նաեւ
նորագոյն ժամանակի ազգատոհմերն, ո-
րոնց վրայ իրենց ազգին նախնեաց սեպ-
հական ոգին կը փայլի:

Օսմանեան մեծագոր Պետութեան
հպատակ ազգայնոց ազգաբանութիւնն
ընելու նպատակնիս է՝ մեր ազգին ազ-
նուական ընտանեաց անուններն անկո-
րուստ պահել յետագայ դարերուն: Բանի
բանի երեւելի ընտանեաց եւ ոչ անունն
կը յիշուի այժմ, վասն զի զանոնք ի գիր
անցընելու՝ ժամանակակից պատմագիրք՝
կամ գոնէ հրատարակագիրք անփոյթ
եղած են: Բայց մեր միտքն է նաեւ զօ-
րաւոր սպացոյց մը տալ թէ այս հզօր
պետութեան հայ պաշտօնեայք, լիովին
ճանչնալով իրենց վրայ դրուած բեռան
ծանրութիւնն՝ ըստ կարի ջանացած են ի
գոհութիւն պետութեան վարել իրենց պաշ-
տօնն. եւ իրենց սեպհական սրամիտ հան-
ճարովս եւ գործօն աշխուժիւն մեծապէս
նպաստած են՝ այլեւայլ մեծ պաշտօններու
փառաւոր զարգացման:

Հարկ շենք տեսներ հոս կանխելու
ըսելու թէ այս ամէն յատկութիւնք՝ վեր-
ջին աստիճանի կատարելութեամբ կը

փայլին Տիզեան սզգատոհմին սլատմութեան գոգցես մէն մի էջերուն վրայ, որ եւ սլատճառ եղած են այս քազմածիւղ հին զարմին շքեղ փառաւորութիւն եւ սերճ անուն մը ժառանգելու, անուն մը որուն սլայծառութիւնն դարերու շրջաններ ի գուր սխտի ջանան մթագնել, եւ ժամանակի ժանգասարիչ սկռաներն սխտի չկարենան կրծել զայն:

Օսմանեան Պետութեան մէջ շատ քիչ սզգատոհմ կրնայ համրուիլ, որ իւր ժամանակին ճախող քախտին դաժան երեսն տեսնելու ստիպուելով հանդերձ, կրցած ըլլայ օսմանեան քաղաքակրթութեան սլատմութեան մէջ իւր սռաջին փառաւոր դիրքը քանի մը դար անխախտ սլահել: Այս սլանձալի քացառութիւնը կը տեսնենք Տիզեան սզնուական գերդաստանին վրայ:

Ի Ի Զ Ա Ն Ն Տ յ ա կ ա ո ղ
 դ ե ղ դ ա ս տ ա ն ի ն Տ ի մ
 ն ա ղ ը ի ն ի ն չ պ է ս ն ա ե
 ի Ա ո ս տ ա ն ղ ն ո ս ղ ո ղ ի ս Տ ա ս տ ա
 ա ու ե լ ու ն մ ա ն ը ր ա մ ա ն ո ս թ ի ու ն ք ն
 տ ա կ ա ի ն մ թ ու թ ե ա ն թ ա ն ձ ը
 ք ո ղ ո վ ծ ա ծ կ ու ա ծ կ ը մ ն ա ն ու
 ը ո վ Տ ե ա ե ո ծ ա ն ո թ թ շ է թ է ո վ
 է ը ա յ ն ա ն ձ ն ե ո ի ն չ ի ո ը ա ը ղ ի ու ն ք ն ո ղ ա ը ժ ա
 ն ա ջ ա ծ ը լ լ ա յ Օ ս մ ա ն ե ա ն Պ ե ա ու թ ե ա ն ծ ա ո ա յ ու
 թ ե ա ն մ է ջ մ ա ն ե լ ու վ ա յ ը կ ե ն է ն ս կ ս ե ա լ ի ո ը
 դ ե ղ դ ա ս տ ա ն ի ն ա ս զ ա զ ա յ փ ա ո ա ո ղ ու թ ե ա ն ա յ ս
 պ է ս ը ս ն ք ջ ա Տ ա կ ի ը ն ը լ լ ա լ : Պ ա տ մ ու թ ի ու ն ը կ ը
 ծ ա ծ կ է մ ե ղ մ է ա յ ս կ ա ը ե ո ղ պ ա ը ա զ ա ն ե ը ը : Ք ա յ ջ
 կ ա յ փ ո թ ա ն ա կ պ ա տ մ ու թ ե ա ն ս տ ղ յ գ ա ե ղ ե կ ու
 թ ե ա ն ջ աւ ա ն ղ ու թ ե ա ն յ ն ա ը ր ա ն ն ո ղ ու ն ա ո ի
 չ ղ ո ղ է լ աւ ա զ ո յ ն ա ղ ը ե ը կ ը Տ ա ը կ ա ղ ը ի ն ք Տ ե
 ա ե ո լ լ :

Այս անդու թեան համեմատ՝ Տիգրան
 մեծահոգի տան ծննդավայրն՝ Փոքր Ասիոյ Ան-
 րաստիա (Արվազ) քաղաքին արեւելեան կողմը
 Տիրիկէ քաղաքը կը գտնենք: Արսուի թէ Յու-
 լուսթիւն անուն կաթողիկէայ Հայազգին 1600ին
 պանդխտութեան դուռը անն ձեռք առած, գաղ-
 թած ըլլայ անկէ հաճկաստանի մայրաքաղաքը:
 Քայց թէ ինչ պատճառաւ, եւ թէ որ դասա-
 կարգին կը վերաբերէր այս Յարութիւն, ահա
 հարցումներ, որոնց դժացուցիչ պատասխան չի
 կրնար տրուիլ: Աւերոյիչեալ պանդխտան իւր
 ճարտար արուեստին (անշուշտ՝ ոսկերչութեան)
 զօրութեամբը, կայսերական պալատան հետ յա-
 րարերութեան կը մտնէ եւ Արտիսի զինուոր
 նուանուի: Այսչափ միայն գիտենք, թէ կարի յա-
 ջողաձեռն գտնուելով յիւրում արուեստին՝ ար-
 քունի պալատին մէջ մեծ անուն կը հանէ: Իւր
 անուամբն ոսկերչի խանութ մը կը բանայ, որ
 կայսերական դանձատան քով՝ մինչեւ ժ.թ. դա-
 րուս սկիզբները Տիգրան անուամբ կանգուն էր
 մնացած. իսկ բնակութեան տեղն էր Ալանկայ
 Ալնի-գափուի մտերը: Քայց ինչպէս քանի մը
 պարագաներէն կ'երեւայ՝ մանաւանդ եթէ միտ
 գնենք Տիգրան գերդաստանին սեպհական
 հանգստարանի տապանագրերուն վկայութեան՝
 ու թե տասներորդ դարէն սկսեալ բուն բնակու-
 թեան տեղը՝ Գուրուշէշմի գիւղաւանն պէտք է
 ենթադրել. վասն զի 1721էն սկսեալ այս բնտա-
 նեաց վախճանեալ անդամներն հոն ի հանգիստ
 կը տարուէին:

Արչափ պատմութիւնն ժամանակաւ դէպ ի
մեզ կը յառաջանայ, նոյնչափ լուսաւորագոյն
ծանօթութիւններ կը շատնան. եւ մեր աւանդու-
թիւն կամ կարծիք ըսածն՝ ստոյգ տեղեկութեանց
կը փոխուի. վասն զի Յարութիւնի մահուանէն
ետքը՝ նոյն Արամի արարչութիւնը կը ժա-
ռանգէ իւր որդին Մահտեսի Սերգիս՝ որ նոր
գլուխ կը բանայ Տիւղեանց գերդաստանին պատ-
մութեան մէջ:

նութեանը վրայ սքանչացած՝ « Տիւղը (†ճկ. ուղ-
ղորդն) ինձի կանչեցէք » հրամանը տուած ըւ-
լայ (°): Սակայն եթէ այս զրոյցը բաւական ստու-
գութիւն չունի, անձանօթ կը մնայ այս գերդաս-
տանին անուանակոչութեան բուն պատճառը:

Սերգիս իւր ամուսնէն՝ որ էր Նուրի խա-
թուն († 1738), երկու զաւակ ունեցաւ Յով-
հաննէս եւ Տէվէթ¹: 1721ին Մահտեսի Սեր-
գիս յաստեաց փոխեցաւ եւ Գուրուչէշմէի հան-
դըստարանը դրուեցաւ:

¹ Այս վերջինս հայր էր Պարոն Սերգսի՝ որ Խիւսա-
վերտեանց կամ Մոմալեանց փեսայացաւ յերկրորդ ամուս-
նութեան: Իսկ Տէվէթի երկրորդ որդին էր Յովհաննէս:

ԸՐՈՐԳԻ ներկայացուցիչն Տիւղեան ազգատոհմին է՝ Մահտեսի Աերցօսի անդրանիկն՝ Յովհաննիս, սպարապետ, որուն ծննդեան տարին առաջնոց պէս անասոյց կը մնայ: Իւր հօրը կենդանու թեան ասեւն նոյնպէս ոսկերչու թեան արուեստին հետամուտ ըլլալով՝ հօրն աջ բազուկը կ'ըլլայ, եւ իւր եռանդուն աշխուժիւր Սուլթան Մահմուտ Ա. հասակտին աչքը կը մտնէ: Սուլթանն այնպէս յաջս կ'առնու զՅովհաննէս՝ որ 1730 ին յարքունուստ սոճիկ կը կապուի անոր: Իւր հաստարիմ՝ ծառայու թեան ժամանակը գրեթէ ամէն օր Ա. հասակտէն նորանոր սիրոյ ցոյցեր կ'ընդունէր:

Հատերուն զարմանալի պիտի երեւայ անշուշտ, եթէ ըսենք՝ թէ այս Յովհաննէսէն սկսեալ Տիւղեան զարմին մէջ ուրիշ տարր մը խառնուեցաւ. որովհետեւ ամուսնանալու ատեն՝ մինչդեռ իւր անուան եւ պաշտօնին բարձրութեամբը կրնար երեւելի ազգատոհմէ մ'իրեն լծակից ըն-

տրել, իւր սրտին ազնուութեամբը թշուառ մ'ու-
րախացընել ուղելով՝ կնութեան առաւ զՀոսիսի-
մէ (՝ 1738) զգուստը Հանցի, (Hans Յովհաննէս)
որ գերի ինկած եւ յետոյ որդեգրեալ էր խա-
չուկ անուն մէկէ մը: Ար համարուի՝ թէ Հանց
Նւսարիացի էր, բայց ի Հունգարիա ծնած Հայ-
ազգի: Այս ամուսնութենէն շորս զաւակ ունե-
ցաւ. անդրանիկն՝ Միքայէլ, որ Հ:Ճ- Մէ+-յէլ
պատուանունն կը կրէր, երկրորդն՝ Աարապետ,
հայր պարօն Անդրէի եւ Թերեզայ Տիւղեանց.
երրորդն՝ Յակօր, որ կարճակեաց կը վախճանի,
եւ չորրորդն՝ Արանուհի:

Յովհաննէս՝ որ ուսումնասէր եւ կրօնասէր
էր, իւր կենդանութեան ժամանակ ազգատոհմին
պայծառութեան ոգւով չափ աշխատելէն ետեւ՝
1744 ին Մարտի 6 ին կը փակէ իւր աչուրներն
յաւիտենականութեան մէջ բանալու համար: Իւր
զգուշաւոր շրջահայեցութեամբն ի գերեւ հա-
նեց իրեն դէմ արձակուած՝ չար նախանձու սլա-
ցեալ նետերն:

ՄԻՔԱՅԷԼ ԶԷԼԵՊԻ ՏԻԻԶ

ծն. 1724 Յնք. 14: — † 1783 Օգոստ. 13:

թեան մէջ անոր յաջողակութիւնը տեսնելով :
 Ասկերչութեանն համբար շատ գերազանցեց իւր
 նախորդներունը : Աշտ այնպէս մտերիմ էր թագ-
 աւորին՝ որ ամենածածուկ գաղանեաց ալ կցորդ-
 րած էր թագաւորը զինք՝ հաւատարմութեանը
 համար : 1754ին Սուլթանին մահուանէն ետեւ՝
 Սուլթան Օսման Վ. ի ատեն՝ թէպէտ սեւ ամպեր
 իւր աստեղ նսեմանալու գուշակ կ'ըլլային, սա-
 կայն իւր ճարտարութեամբը շուտով փարատե-
 ցան այննշաններն : Արդ 1757ին Սուլթան Մուս-
 թափա Վ. կը թագաւորէ՝ Վիքայէլի առջեւ
 որ ժողովութեան նոր ասպարէզներ կը բացուին :

Արչափ Սուլթանին պաշտպան ձեռքը հո-
 վանի էր Վիքայէլի վրայ, նոյնչափ ալ Պալթի
 անուն չարակամ շրէին քսութիւններն ժամանակ
 մի կը սաստկանային, որոնց հետեւանքն ի սկզբան
 անդ ծանրացան Վիքայէլի վրայ, բայց, ինչպէս
 բսինք, շատ կարճ ժամանակի համար : շրեայն
 իւր քսութիւններն այնչափ կը սաստկացրնէր, որ
 Վիքայէլ ստիպուեցաւ առ ժամանակ մի արքու-
 նեաց հրաժեշտ տալ, Պալթա փոխադրուիլ
 եւ արդի Աշտ-է-նին մէջ իւր արուեստը շարու-
 նակել : Բայց կրցաւ շրեայն իւր երազած յա-
 ջողակութեան պատուներն վայելել . . . : Սուլթան
 Մուսթափա քաջ տեղեակ ըլլալով Վիքայէլի
 թշնամեացը նախանձուն՝ իւր գանձէն ականա-
 կապ միաց իսկ ամար մը հանել կու տայ, եւ
 կը հրամայէ շրէին՝ որ երկգլխեան ընէ զայն՝
 յար եւ նման առաջին գլխուն : շրեայն կը ճգնի,
 կը տառապի, կը յուսահատի. յերեւան կ'ելէ

իւր անսիրտ արուեստը: Առ լծանը կամարին երկրորդ գլուխը տեսնելով՝ այնպէս կը նեղսրտի, որ զչրեայն ի սպաս կը մերժէ եւ՝ **Վիքայէլ** կանչեցէր՝ կ'ըսէ: **Վիքայէլ** կը փութայ եւ իրեն յանձնուած գործն այնպիսի կատարելութեամբ եւ ճիշդ նմանութեամբ կը յօրինէ, որ լծագարուն կամարը ձեռքն՝ չի կրնար երկու գլուխներէն չիմնուորը գանազանել: **Վիտէի**, կ'ըսէ, **Վիքայէլի** ձեռքը՝ եւ խեղճ յաջողութեան ժամը կը չնշէ: **Վիքայէլ** իւր ասածին պաշտօնին մէջ կը չաստատուի: Քայց այս բաւական չէ՝ կը սկսի պաշտօնէ պաշտօն բարձրանալ: Տէրութեան փողերանոցն որ մինչեւ նոյն ատեն շրէից ձեռքն էր, անոնց անչաւատարմութեանն չամար կ'առնուի եւ **Վիքայէլի** կը յանձնուի: **Վիքայէլ** գիտնալով որ արձամարձեալ շրէին սիր գրեթէ անպարտելի է, չ'ուզեր այս պաշտօնն յանձն առնուլ: Քայց ինչ ընելու էր: Առ լծանին անդարձ չրամանը կը ստիպէր . . . : **Վիքայէլ** կը զիջանի եւ չողւով ու մտօք այս նոր պաշտօնափարութեան կը սկսի: Քայց իւր գուշակութիւններն կը կատարուին, եւ մերժեալ շրէից իւր բրած այնչափ բարեացը փոխարէն՝ կը ժառանգէ քինախնդիր սխալալութեան գասն պատգները: **Վիքայէլի** չաւատարիմ սիրտը չի կրնար սխեքիմներու դրասպարտ ստութեանցն չամբերել, եւ սրտի կսկիծէն ու վշտէն խելքը կը կորուսանէ: Ասկայն վշտաց մէջ բարեացակամ մարդկան բարեկամներ չեն պակսիր: Ասող չի **Վէյ**՝ որ չղօր ազգեցութիւն մ'ունէր, իրողութիւնն եւ **Վիքայէլի**

վիշար կը տարածէ յօտս արքային, եւ Միքայէլ
 իւր թշնամեաց վրայ կը յաղթանակէ¹: Բայց
 վերջին չէր այս քառթիւնն: Վարուչէշմէի տան
 շինութեան ժամանակն ալ միւսնոյն ամբաստա-
 նութիւններն կրկնուեցան. սակայն խոհեմ Սուլ-
 թանն՝ Միքայէլի թշնամիներն ի սպաս ամիրե-
 րան կարկելու նպատակաւ, իւր քոյրը՝ Էսմա
 Սուլթանը ծագեալ կը զօրկէ՝ անձամբ տեղեկա-
 դիր մը բերելու: Յայտնի էր թէ ինչ պիտի
 ըլլար հետեւութիւնն:

Բայց քիչ ետքը Միքայէլ՝ իւր միակ ա-
 պաւէնն՝ զՍուլթան Սուսթաֆա կորսնցուց, որով
 փողերանոցի գործակալութեան մէջ իրեն ընկեր
 տրուեցաւ. Յոյն մը եւ Հայազգի մը. սակայն
 Միքայէլ զասօնք յանձն չառնելով՝ դարձեալ նոյն
 պաշտօնին մէջ առանձինն կը մնայ:

Իւր բարձր զրից մէջ ալ ջերմ եւ մար-
 դասէր սիրտ մը կը տածէր Միքայէլ, եւ այն՝ ոչ
 միայն իւր հալածեալ կրօնակցացը², այլ նաեւ
 ամենուն՝ որոնց կրնար օգնութիւն մ'ընել, ո-
 ռով 1769ին պատերազմէն ետքը զՅոյնս սպաս-
 սպուս ջնջմանէ կ'ազատէ իւր իմաստուն եւ մեծ-
 անձն միջամտութեամբը: Այսպիսի փառաց

¹ Իւր հաստատարմութեան բազմաթիւ օրինակներէն
 մին է հետեւեալն: Աբբունի գանձատան աւերորդ իրերն ա-
 ճուրդի հանուած պահուն՝ պղնձի գնով կը գնէ հին ժան-
 դասեալ սուր մը. զոր մաքրելով ոսկի ըլլալը տեսնելուն
 պէս՝ կը փութաց զայն արքունի գանձատանը դարձընել,
 ըսելով թէ «պղնձ կարծելով գնեցի, ոսկի ելաւ...» Այս
 ստիճի Միքայէլի վրայ Սուլթանին տածած համարումը
 կրնայ զիրաւ զուշակութիւն:

² Իւր մէկ խօսքին ազդեցութեամբը 1761ի հալածան-
 քէն 53 հոգի ազատելը՝ պատմական է:

մէջ նեցուկ մը կորսնցնելու շարադէտ դէպքն
 կրնայ մտածուիլ, թէ ինչպիսի ցաւ կրնար ազ-
 դել թէ իւր մերձաւորաց եւ թէ բոլոր ծանօթից
 եւ սակայն այն տրտմախառն ժամը կը մտնենար:
 Յանկարծ օր մը կաթուածահար անկողին կ'իյ-
 նայ Միքայէլ, եւ ամենաքաջ բժշկաց ճարտար
 ձեռքն ալ չի կրնար զինքը մահուան ճիրաննե-
 րէն ճողոպրել: Միքայէլ գրեթէ 60 տարեկան
 կնքեց իւր արդիւնալից կեանքը 1783, Օգոստոս
 13ին: Կրնն յաջորդ թողուց զաւակաց խումբ
 մը, որք էին Յովհաննէս, Էնտոն, Աստփառ,
 Աարդուհի, Գորոթէա, Մարիամ, (թող իւր ե-
 րեք զաւակներն ալ, որ իրմէ յառաջ վախճա-
 նած էին) բաց ասկէ՝ տեսաւ իւր վեց թոռները:
 Աստի եւ իւր մահուան ժամուն՝ Տիւզեանց գոր-
 ծը պիտի ըլլար Ա. Ե. Սուլթանին՝ Միքայէլի
 զաւակներէն մին յաջորդ առաջարկել, եւ գտան
 զՅովհաննէս՝ Միքայէլի անդրամիկն, որ մեր պատ-
 մութեան զիջողներէն պիտի ըլլայ:

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՉԷԼԷՊԻ ՏԻԻՉ

Ծն. 1749 Ապր. 24: — † 1812 Ապր. 9:

ՕՐՆ արուեստակից և ի մանկու թե նէ թագ աւօրին սիրելիներէն մին էր նույնս զԼ. Լ. Եղի Տիւղեան (ծն. 1749), որ բաւական եղաւ Ասիական Աշխարհի ժամանակ իւր հօրն յիշատակը կենդանացրնելու : Պատմութեանս ընթացքին մէջ տեսնուեցաւ, որ Տիւղեան ընտանեաց թշնամիք անպակաս էին. նոյն երեւոյթն հասալ կը կրկնուի, փասն զի այնպիսի փաստ որ պաշտօնի մը փայլը շատերուն աչքը խողակց շնացուց, և ամէն հնարաւոր ջանք ի գործ գնել տուաւ, գոնէ այս անգամ զայն իրենց ձեռքով : Ասկայն դարձեալ ամէն հնարադիտութիւն և յաշարհոտութիւն ի գերեւ ելաւ. փասն զի Ասիականը գտած էր Յովհաննու վրայ սուր խեղք, շրջահայեաց գործունէութիւն, հաւատարիմ ձեռագ-

պահուցիւն . երեք յատկութիւնք՝ որ անհրաժեշտ կարեւոր են այսպիսի պաշտօններու համար : Այս իւր երեք յատկութեանցը շնորհիւ՝ Յովհաննէս Չէլէպիին մեծապէս սիրելի եղաւ բոլոր արքունական տան . ի մասնաւորի թագաւորն հայրագութիւնամաժութեամբ մը կը հոգար զինքը եւ անոր մեծ որդին զԱրիդօր, որ հազիւ երիտասարդութեան արբունքն հասած՝ թեւ ու թիկունք էր հօրը : Առ լծանն իւր մեծ հաճութիւնն կը յայտնէր մանաւանդ երբ Յովհաննու եղբայրն՝ որ քաջ քնարահար էր, եւ Յովհաննու որդիքը՝ Աերգիս եւ Միքայէլ՝ ճարտար փանդոնահարք, իրենց մատանց արագ շարժմամբը զարքայն կը զորթացրնէին :

Յովհաննու ճարտարութիւնն այնպէս անուանի էր, որ նոյն իսկ Առ լծան Աէլիմ՝ որ քաջ արուեստագէտ էր, մանաւանդ գրականտիկոնի մէջ, շատ անգամ իւր զարմանքն յայտնած է Յովհաննու ձեռագիտութիւնը տեսնելով :

Այս ճարտարութեան հետ Յովհաննէս ուրիշ յատկութիւն մ'ունէր, որ էր խղճի մտօք փոյթ տանիլ իւր զուակաց բարւոք դաստիարակութեան, եւ ինքն անոնց առջեւ գիտութեան լուսաւոր փարոս մըն էր : Ճշմարիտ գիտութեան փափագող ցուցուց զինքն՝ երբ բազմակողմանի ուսմանց եւ երաժշտութեան մէջ ինքն արդէն կրթուած՝ փոյթ տարաւ նաեւ իւր ազգայնոց յառաջագիմութեան : Ի Աարթաւ եւ ի Պարթաւ երկու գոլրոց հաստատեց՝ գրեթէ միայն իւր անձնական գրամոց նպաստիւքը : Մեծ փոյթ տա-

սու մնասէր թագու չի դուստրը, որ պայծառ զարդ
 եղաւ Տիւղեան տան խրուսու մնականութեամբը,
 եւ մանաւանդ չայերէն լեզուի մէջ ըրած յա-
 սաջաղխումս թեամբը. նոյնպէս Վսկու չի՛ դուստր
 Զովհաննու, արժանացաւ խր չայերէնի ուսուց-
 չէն, որ էր շ. Արսէն Ա. Բագրատունի՝ « չայ-
 կարան - պատուարեր տխողոսին:

1807 ի քաղաքական աննպաստ դիրքը՝
 ծանրապէս կը սպառնար Զովհաննու եւ բոլոր
 Տիւղեան տան. սակայն ի ժամանակին բարերա-
 րութիւններով շահուած բարեկամաց, եւ մանաւ-
 անդ Վուլթան Ալիմի պէս խմաստուն թագաւո-
 րին խնամօքն այս շարադու շակ ամպերն շուտով
 փարատեցան: Ակսու երկինք դուար թանալ, բայց
 կարճ ժամանակ. որովհետեւ Վուլթան Ալիմի
 ազնուասիրտ խնամածութիւն եւ չոր՝ տարածամ-
 մա՛նք՝ դ՛ձովհաննէս Չէլէպի սաստիկ տրամեցուց
 եւ պատճառ եղաւ սրտի ջրղողութեան ծանր
 եւ երկարատեւ չիւանդութեան: Թէեւ Վուլթան
 Ալիմի յաջորդն՝ Վուլթան Մահմուտ միւսնոյն
 չայրական խնամօք կը նայէր խր չաւատարիմ
 ծառային՝ Զովհաննու եւ բովանդակ Տիւղեան
 բնատեւաց, բայց Զովհաննու չիւանդութեան
 չետեւութիւնն անողօք եւ անդարմանելի էր.
 մանաւանդ որ Չէլէպին բաւական չասակ մ՛ու-
 նէր: Այսպէս 1812 Ապրիլ 9 ին՝ 63 տարուան
 փակեց Զովհաննէս Չէլէպի այն քաղցր աչու բներն՝
 որ միայն քաջայերու թիւն եւ խրախոյս կը շնչէին:
 Վուլթան Մահմուտ խր ծառային սղալի մահուան
 ցաւակից եղաւ, եւ ի նշան խր մեծարանաց եւ

Տամարական՝ անոր որդւոյն սկսաւ ցոյցրնել միեւնոյն խնամքը: Քանի մը սարի ետքը, այսինքն՝ 1818 Վոյ. 17 ին, Յովհաննէս Չէլէպը ոյ ամուսինն ալ Մարիամ տիկին, դուստր Փուլճեան Վարդա Աղայի, իւր ամուսնոյն չետեւեցաւ ի գերեզման Վարուշէճմի:

Յովհաննէս 12 զաւակ թողուց, որոնց երկրորդն էր Վրիդոր Տիգեան:

ՍԵՐԳԻՍ ՉԷԼԷՊԻ ՏԻԻԶ

Ծն. 1777 Հոկտ. 15: — † 1819 Հոկտ. 2:

ԷՆԷՆ Տիւղեան գերդաստանին պատմութիւնը ցարդ մեր առջեւ դրաւ Օսմանեան Վետութեան ծառայութեան մէջ աւոր ունեցած միշտ փայլուն դիրքը, ևւ ասոր հետ նաև այս հռչակաւոր ընտանեաց անհաշտ թշնամեացը բաժաղանքն ու քսութիւնները միշտ ի գերեւ ելած. բայց որուն մտքէն կրնար անցնիլ, որ գրեթէ դար մ'ետքը այս ընտանեաց տարեգրոց մէջ ողբերգութիւն մըն ալ պիտի նշանակուի . . . : Թէպէտ այս ալ՝ որչափ ցաւ էր Տիւղեան ընտանեաց, նոյնչափ Տիւղեան անունն աւելի անմահացուց:

Զայտանի ցոյց են այս շարադէտ դէպքերն՝ թէ որ-
 շափ կրնայ երբեմն քսու թիւնն ու զրպարտու-
 թիւնն ազդել, մանաւանդ՝ — ըսենք առ սէր
 ճշմարտութեան, — երբ խոհեմական զգուշու-
 թիւնը թեթեւակի իսկ զանց առնուի: Քայց
 չկանխենք, եւ մեր պատմութեան թելը շարու-
 նակենք: —

Կրիզոստոմոս Տիւղիսան (ծն. 1774) հօրը մա-
 հաւանքն՝ իբր երիցազոյն մանչ զաւակ, անոր
 պաշտօնին յաջորդ համարուեցաւ: Չի կրնար ու-
 բացուիլ իր ուշիմութիւնն եւ մանաւանդ գի-
 տութիւնն սակայն փառասօրութեանց եւ պան-
 ծասէր շքեղութեանց ալ շափաղանց միտութիւն
 մ'ունէր, որով առաւել եւս կը դրգուէր իր
 պաշտօնին աչք նետողներն: Աւր հօր արքունի
 պալատան մէջ թողած անուան յիշատակին հա-
 մար՝ Տիւղիան բնասելիքն (սամանեան պետու-
 թեան առջեւ ունեցած համարումն չկորսնցուց-
 բայց բուն պաշտօնն՝ որ էր արքունի ոսկերչա-
 պետութիւն, յանձնուեցաւ ոչ թէ Վրիգորի, ինչ-
 պէս ցարդ սովորութիւն էր, այլ Զովհաննու եր-
 կրորդ որդւոյն՝ Աերդիս Չէլէպոյոյն (ծն. 1777
 շոկ. 15): Կսկ Վրիգոր միեւնոյն օրը՝ 1812 ին
 արքունի հրովարտակաւ փողերանոցի հաս-
 տատ: Արկու եղբարք, հինգ տարի վերջը
 միեւնոյն օրն, այսօրին 1817 Յունուար 27 ին,
 ամուսնացան, Վրիգորը՝ Քաթիկոսի շէյխի թեման
 օրիորդին հետ, իսկ Աերդիս՝ անուանի բժիշկ պո-
 դոս Շաշեանի դասերը: Արքունի օրիորդին հետ, որ
 նոյն տարին 1817 Նոյ. 1 ին ծնաւ զԱրհրան պէյ:

Արկու և դբարք ձեռք ձեռքի տուած՝ իրենց պաշտօնն արժանապէս վարելու իրարու հետ կը մրցէին: Առջն ժամանակներն ի՛նչ որ գիտի (Աշենիքէջ) ծովափնեայ ամարաստուն՝ պալատ մը կը շինէին Երկուքը, և ծախուց մէկ մասն՝ իբր 3(0), 0(0)0 գահեկան, որնոյն ժամանակին համեմատ բաւական մեծ գումար էր, այս վախճանաւ պարզ և առին իրենց խնամագուծ պաշտպան՝ Առիթան Գահմուտ Ք.էն: Թշնամիք՝ որոնք միշտ անխօս Նորանոր առիթներու կը սպասէին, այս շինութիւնն առիթ առնելով՝ իրենց քսու լեզուն սկսան լծեքել ու սրել: Բայց ուստի լծնամեաց այս աւտիճանի նախանձը:

Գլխաւոր պատճառն էր Տիւղեանց լծագասորին շատ սիրելի բլարը: Ասոնք միշտ ազատ մուտ և ել ունէին, քանի մը տուբքերէ բոլորովին ազատ էին: Աերգիս քաջ մահան (Ճէշէտ) կը խաղար, և նետաձգութեան մէջ արտաքոյ կարգի յաջողածեան էր, այս խաղերն ալ լծագասորին շատ հաճելի բլարուն, արտօնութիւն շնորհած էր Աերգիսին՝ որ զինքն ասոնց կով գոարձացընէ:

Առիթանն՝ որ միշտ համոզեալ էր, լծ Տիւղեանց ազգատոհմի քաջածանօթ հասարակ մութիւնն այս սրաքայեղութիւնամեաց շարութիւնն ի գերեւ պիտի հանէ, որպէս զի նախանձորդներն աւելի յայտնանախառ խայտառակութիւն, հրաման կու տայ որ բնութիւն բլար և Կարահիւս Գարեմ Աշփէնափն բնիչ կը կարգէ: Տիւղեանց լծնամեաց պարագլուխներէն էր Շապճի Հրեայն, որ բնականապէս մամնայական բնշա-

քաղցու թիւնն յաղկեցընելու միակ ճամբայ՝ փո-
ղերանոցի բարձր սլաշտօնը կարծելով, յայն կը
ձգտէր, եւ այս վախճանաւ իւր շարանիւ թ գաղ-
տնածած ու կ'նկնդ ու թիւնը սահման ու շափ չէր
դիտել: Քայց ի նչ կ'զաւ քննութեան վախճանն.
Տիւղեանք յաղթանակեցին եւ իրենց Ա ի հապե-
տին կամօքը սամոյրներ հագան, որ թագաւո-
րին հաճութիւնը փայլելու ամենամեծ նշաննե-
րէն էր:

Այսպէս անձնաս անցաւ այս փոթորիկն,
որ հարկաւ ափիւրեւան լուցուցած պիտի ըլ-
լար Տիւղեանց ու ժաթաթի, շնչասպառ թ շնամիքը:
Քայց աւանդ, չեղաւ այնպէս. թ շնամեաց ոխա-
կալ ատելու թիւնը վերջին յուսահատական փորձ
մըն ալ բրաւ, եւ — ցաւով կ'ըսենք — այս ան-
գամ կրցան յաջողութիւն գտնել:

Տիւղեանց դէմ գրգռուող ամենամեծ
թ շնամիներուն բուն պարագլուխն էր շալէա
Աշֆ: Ե սկզբան անդ Տիւղեանք նշմարեցին՝ որ
նոր դարան մը կը լարուի իրենց կենաց դէմ, բայց
քաջալերեալ նախորթաց փորձերուն շատ անգամ
սողարդիւն մնալէն՝ ապահով էին թ է այս անգամն
ալ պիտի կարենան իրենց դէմ կ'զած զրպար-
տութիւններն ի գերեւ հանել: Քայց խոհեմական
դպրոցութիւնը պէտք չէր ձեռքէ թող տրուիլ.
մանաւանդ այսպիսի տագնապալից ժամանակի
մը մէջ: Ասոյց է, այնպիսի բարձր սլաշտօններու
մէջ այնչափ ատեն փայլող ընտանիք մը կրնար
իւր վիճակին համեմատ փառաւորութիւններ
ցուցընել, բայց գոնէ նոյն միջոցին, որ իրենց դէմ

ըխրատ որ լեզուներու շարամու խնեակը կ'արձա-
կուէին, գոնէ նոյն ասուն կ'ըսենք, չարկ էր ա-
ւելի աչալուրջ ըլլալ: Հակասակորդք դորա որա-
դոյն կողմնակից մըն ալ շահեցան յանձին Պէղ-
ճեան Վաղղաղ Զարու թիւն Ամիրայի:

Վրիգ որ իբրև պատասխանատու փարիշ՝
փողերանոցի ոսկոյն վրայ իւր Միքայէլ Եղբայրն
և քանի մ'ուրիշ անձինք գրած էր, որոնց շա-
ւատարմու թեան կրնար փտաշիլ: Միքայէլ շա-
շուկչոյն շատ ասարու թեան այնչափ ծանրա-
կչոս թիւն չէր գրած, և Եղած պահանջքին
ստուար գումարը գանձելու յարմարագոյն ժա-
մանակի մը սպասած պահուն, յանդգաստս գրե-
թէ տարի մ'անցաւ: Զանկարծ երկրորդ տարին
ճաշի կը պահանջուի և ա՛հ — մէջտեղ
կ'ելէ ճաշոց անճառասար վիճակը: Պէղճեան
Վրիգ որին կը փաղէ և կչոյն պակասը լեզրնէլ
կը խոստանայ. միայն թէ պայմանա՛ որ ոսկոյն
վրայ գրուողներն ի բաց արձակուին, և նոյն
պաշտօնն իրեն (Պէղճեանի) յանձնուի: Կնակա-
նապէս այս ճգնաժամուն Վրիգ որ յանձն կ'առ-
նու պայմանն բայց ասով Պէղճեան թշնամի-
ներ կը գրգռէ, որոնք իրենց մերժման քինա-
խնդիր վրէժը յաղեցրնելու և զՎաղղաղ յաշս
Վրիգ որի անարդ և անկարող ցուցրնէլ կարե-
նայու շամար, ստակէն մաս մը կը խորեն կը
պահեն: Վրիգ որ յանձնարս մանելով՝ ահամայ
կը ստիպուի զՊէղճեան այն պաշտօնէն շարժել
բայց ասով ալ ընտա օղուտ չի քաղեր, վասն զի
Պէղճեան՝ որ աս ժամանակ մի ինք զինքը

ՄԻՔԱՅԷԼ ԶԷԼԵՊԻ ՏԻԻՉ

ծն. 1786 Յնդ. 21: — 1819 Հոկտ. 2:

Փողերանոցին մէջէն հարկ էր դԱպտիս բրահ-
ման՝ որ Տիւղեանց մտերիմ՝ բարեկամն էր, հե-
ռացրնել, եւ տեղը Տիւղեանց սխերիմնեւրէն մին
կանգնել: Այս ալ յաջողեցաւ:

1819 Օգոստոս 27 Տիւղեան բնտանեաց
համար աղետալի օր մ'եղաւ. վասն զի այսպէս
գաղտագողի լարուած որոգայթներն օր մ'իբնեց
ազգեցութիւնն զգալ պիտի տային. եւ այնպէս
ալ եղաւ: Այս օրն յանկարծ Վրիդ օր եւ Վերդիս
փողերանոցը բանտարկուեցան, եւ 1819 Հոկտ-
2ին թաղաւորին տանելու պատրուակաւ՝ զիրենք
բանտէն հանեցին եւ հոն Պարսի շէշմէի դի-
մացը գլխատեցին: Այն օրը Վարուշէշմէի ծով-
եղերեայ տունը եւ Նոր-գիւղի ամարանոցն պա-
շարեցին, եւ ժողովուրդն այս պաշարման պատ-
ճառն չխնացած՝ ամարանոցին պատու հանէն Մի-
քայէլ (ծն. 1786 Յունուար 21) եւ հօրեղբորոր-
դին Մկրտիչ կախուեցան. իսկ Տիւղեանց մնացեալ
բոլոր ազգականներն ի Վում-գախու Հայոց
Պատրիարքարանը բանտարկուեցան. ինչք ու-
ստացուածք յարքունիս դրուեցան եւ կամ ան-
արդ աճուրդի նետուեցան:

Բայց թշնամիք ասով ալ դո՛հ չեղան: Այս
գէպերու ժամանակ Յակօր Չէլէպի Մորէա կը
գտնուէր: Վաստճանք զինքն ալ ի Պոլիս բերելու
հրաման առին. բայց Վափուտան Ապտուլահ
Փաշա՝ որ գիտէր Տիւղեանց անմեղութիւնն, զՅա-
կօր Չէլէպի, զՎարապետ Պէյ եւ զՊօղոս Պէյ
պահեց. եւ զիրենք արսորելու եւ անով մա-
հուանէ ազատելու հրամանագիրն ընդունելով

Վէ՛հ՛ . Սուլթանէն , ի Ահսարիա զիրենք ապահով
տեղ մը զետեղեց , ուր իբր երեք տարի մնացին :
Այսպէս ուրեմն կրցան լճնամիբ իրենց
յաջողութեան վրայ անգամ մը պարծիլ . բայց
չատ կարճատեւ էր այս պարծանքը : Վազղազ իւր
խղճէն զրդեալ՝ սկսաւ լճուսու ու տառապեալ
Տիւղեան գերդաստանին եւ աքսորեալներուն մեծ
մարդասիրութիւն ցուցընել . բայց ինքն ալ Վէ՛հ՛ .
Սուլթանի հրամանաւ՝ որ իւր սիրելիներուն գլուխն
եկող անցից ներքին պատճառներուն շատ ուշ
տեղեակ եղաւ , 1820 Սեպտեմբերին , փողերա-
նոցի այնչափ տենչացեալ պաշտօնէն հանուցաւ
եւ Ալեմնոս աքսորուցաւ . իւր տեղն անցաւ Պի-
լէղիքճեան Պօղոս : Կսկ միւս լճնամիբ չկրցան
Վէ՛հ՛ . Սուլթանին արդար վրէժխնդրութենէն
խուսափիլ , ամէնքն ալ ի փոխարէն այնչափ անի-
րաւ սաղրանաց , իրենց գլուխը տուին ի քաւու-
թիւն :

Ընթերցողն ինքնին կրնայ գուշակել Տիւ-
ղեանց ողբալի վիճակը . երջանկութեան գագա-
թէն յանկարծ լճուսուութեան խորքն իջնել . . . :
Այս վիճակին ծանրութիւնն՝ միայն անձամբ փոր-
ձելու դժբախտութիւնն ունեցողները կրնան իմա-
նալ : Օտոայից եւ աղախնաց տեղ՝ ցաւ ու տա-
ռապանք , սիրեցեալ եղբարց ջերմեակ ընկերա-
կցութեան տեղ՝ ամայութիւն եւ աքսորք : Նա-
խախնամութեան ձեռքը կարգադրած էր ուրեմն ,
որ Տիւղեանք լճուսուութեան դասն բաժակին
մինչեւ մրուրը քամն :

Բայց եղածը մտնալ՝ տառապելոց ամե-

նամե՞ծ մխիթարու թիւնն է . այնպէս որ Աշտիճէր
 Աղօթի պէս յօսեալսնեքու խօսքերն կը ճշ-
 մարտէր , եթէ մարդս անցածն մտնայու եւ ապա-
 դային յօսալու կարողու թիւն չունենար : Այսպէս
 ըրին եւ Տիւղեանք : 1822 թն Ապրիլ Աճիա
 արքայօրդոյն ծննդեան օրը՝ Տիւղեանց երկու
 քոյրերն Ասիճանին մարդասիրական զգածմանցր
 զիմելով՝ կըրցան չրաման առնուլ , որ իրենց եր-
 կու եղբարքն , որ յօտարու թեան կը թափա-
 սէին , վերստին ի Ա. Աղօթիս դատնան : Այսպէս
 Աարապետ Պէյ եւ Յակօր Չէլէպի Ապրիլ 22 թն
 յօտարու թեան զեղերելու ծանր չարկէն ազատ
 եղան :

Քիչ և տքր տեսնուեցաւ՝ որ Օսմանեան Պե-
 տու թեան Անճափառ Ասիճանք շուտով չեն փո-
 խեր իրենց չաւատարիմ՝ ծառայից վրայ ոնեցած
 վստահութիւնն : Յամին 1833 , Վեհաեմբեր 22 թն
 առանձինն չրովարտակաւ Յակօր Չէլէպի Տիւ-
 զեան՝ փողերանոցի գլուխ կարդեցաւ , որ պատ-
 մու թեանա խոսիալից ալէկօծութեանն չանելով
 զմեզ՝ խաղաղ փայրերու կ'առաջնօրդէ :

ՅԱԿՈԲ ՉԷԼԷՊԻ ՏԻԻՉ

ծն. 1793 Յնք. 3: — † 1847 Յնք. 4.

ԱԶՄԱԹԻՒՒՒՅՑՆԵՐ ԵՐ ԳՅՈՒՄՆԵՐ
 ՉԷՆ, որով Աստուած
 օրհնած էր զՅովնանէս
 Չէլէպի, վերջիններէն էր
 Յակոբ Չէլէպի Տիւ-
 գեան (ծն. 1793 Յու-
 նուար 3ին): Ի բնէ գե-
 ղեցիկ եւ շքնաղագիտ

ձրիւք զարդարուած, ի մասնաւորի
 նկարչութեան շատ սէր կը ցուցընէր:
 Արքունի պալատն յաճախելու ատեն
 ցուցած յաջողակութիւնը Սուլթանին միտքը
 գրաւեց, որ շարաղէտ արկածներէն ետքը՝ փո-
 ղերանոցի մեծ պաշտօնին յարմար անձ մը կը
 փնտռէր, եւ գտաւ զՅակոբ Չէլէպի: Յակոբ ինք
 զինքն իւր նախօրդաց անունը ժառանգելու ար-
 ժանի ցուցուց, եւ այնպէս սիրելի էր Ապտիւլ
 Մէճիտի՝ որ զինքն ու իրմով բոլոր Տիւգեանքն
 վերստին առաջին պայծառութեան հասցընելու

ամեն կերպ խնամք եւ փոյժ տարաւ : Այս բաւական չէ . քանի՛ քանի անգամ Տիւղեանք արքունի պալատն չիւր մնացին : Այսպէս շուտով առաջին յարարերու ժխնները նորոգուած էին :

Պակայն ինչ կ'ընէին ժնամիք :

Յառաջումն պէս իրենց շարանիս ժ նենդու ժխնները նորոգեցին . բայց այս անգամ Պուլժանի Մէճիտուղեց անձամբ համոզուիլ բանասարկուաց քսու ժեան ստու ժեանը : Այլաւ Վարուչէշմէի ամբաստանեալ պալատին կարծեցեալ ղեղխու ժխնները տեսներու գնաց . բայց հոն մեծապէս հարուածեցաւ ժնամեաց խմբակը : Պատու ժեանց համար արդար բարկու ժեամբ ղինուած՝ եւս առաւել ճանչցաւ Պուլժանին Յակոբայ յարգը :

1839 ին Յակոբայ կրտսեր եղբայրը՝ Պօղոս Չէլէպի առանձինն հրովարտակաւ Արտաշէս անուանեցաւ , բայց Յակոբայ ձեռքին տակ :

1842 ին Ապրիլի գեղեցիկ օր մը Յակոբ Չէլէպին փողերանոցէն դարձած ատեն՝ սաստիկ տկարու ժխն մը դգաց , որ այնչափ աւելցաւ՝ մինչեւ մտաբուտ փտանդէ մը կը վախցուէր : Բորբոսային ջերմամբ սկսած էր տառապիլ . բայց այս անգամ Վեհ Պուլժանին կողմանէ եկած բժշկաց ճարտարու ժխնն յաջողու ժեամբ պսակուեցաւ . — Յակոբ Չէլէպի վտանդն անցուց :

Յակոբ Չէլէպի ամուսնացեալ էր Պօղոս Պիլէղեքճիի՝ Ասցիկա դստեր հետ , եւ ու ժըր դասակ ունեցաւ , որոնցմէ երկուքը՝ Յովհաննէս եւ Վրիգոր՝ տակաւին ու ժըր տարւան հասակին

գելու պատրաստուած ատեն՝ (1846 ին) զինքն
 եւ եղբայրը զՊօղոս Չէլէպի հետն անուլ կ'ու-
 ղէր. բայց Յակոբ յանկարծ ծանրապէս հիւ-
 անդանալով՝ միայն Պօղոս Չէլէպի կրցաւ ուղե-
 կցիլ Ա. հատիառ ուղեւորին: Բայց կը տեսնուէր՝
 որ այս անգամ Յակոբայ առողջութիւնը շատ
 տկարացած էր: Առլթանին հրամանաւն ու խոր-
 հըրգովը 1847 Մայիս 13 ին գէպ ի Զմիւռնիա
 ճամբայ կ'ելէ, անկէ կ'անցնի Թրիեստ, Աննե-
 տիկ, Բատուա եւ շոգեկառօք Ա. ինննայի վրայէն
 Բարիզ անցնելու վրայ եղած ատեն՝ Յուլիս 4 ին
 գիշերն այնպէս կը ծանրանայ վիճակը, որ ամե-
 նաճարտար բժշկաց օգնութիւնն ալ անօգուտ
 կ'ըլլայ, եւ ի Ա. իշննցա հոգին կ'աւանդէ: Մար-
 մինն ի Ա. Պոլիս փոխադրուեցաւ եւ Վուրուչէշ-
 մէի գամբանարանը զետեղուեցաւ:

Հարկ չենք տեսնել ընտանեաց եւ բարե-
 կամաց եւ բոլոր ազգին եւ նոյն իսկ Ա. հատիառ
 Առլթանին՝ այսպիսի կորստեան վրայ զգացած
 ցաւին թարգման հանդիսանալ. միայն այսչափն
 կ'ըսենք, թէ Յակոբ Չէլէպին իւր մահուամբը շա-
 տերուն զգալի ըրաւ իւր բաժանումը. գերեզմանին
 վրայ լացին որրն ու այրին, թշուառն ու աղքա-
 տը: Իւր գագաղին շուրջը խմբուած բազմախումբն
 ժողովրդեան ահա ինչ կ'ըսէր իւր գամբանական
 արտասանող բեմբասացը. «Աորսնցուց Օսմա-
 նեան տէրութիւնն իրեն խիստ պիտանի ու օգ-
 տակար Մարդ մը: Աորսնցուց հայրենիքը մեծ
 ու խիստ խելացի ու ազնուական Անձ մը: Աոր-
 սընցուց ազգը իւր փառքն ու պարծանքը, իւր

« Երախտաւորն ու բարերարը: Աերջապէս կոր-
« սընցուց իւր ընտանիքը՝ անգիւտ անգին մար-
« գարիտ մը . . . »¹

Համառօտ ազգաբանութեանս Ը. Եւ Թ.
Գլուխները կը նուիրենք Վարապետ Եւ Պօղոս
Տիւղեան Չէլէպիներու Համառօտ կենսագրու-
թեան:

---

¹ Հառ յուղարկաւորութեան մեծանուն Եւ Հոյակապ
Յակորայ Չէլէպուոյ Տիւղեանց, Ի Հ. Թարգ. Ա. Մարա-
տեան. Ա ինննար, Միսիթ. տպ. 1847. էջ 11:

ԿԱՐԱՊԵՏ ՊԷՅ ՏԻԻՉ

ծն. 1779 Յնր. 28: — † 1855 Նոյ. 27:

ՄԱՐՏ (ծն. 1779) Յուլիս
 28) այնպէս սիրելի եղած էր
 թագաւորին, որ Վեհ. Սուլ-
 թանն հաճեցաւ անդամ մը
 պարապետ Չէլէպուց այգույն
 մէջ ընթրել. եւ իբր նշան
 իւր գոհութեան՝ որ մը իւր
 Վեհ. մայրն ալ մասնակից ըրաւ. պարապետի ար-
 ժանաւոր հիւրասիրութեան: Օսմանեան պե-
 տութեան բարձր շքանշաններէն շատերն ու-
 նէր. մասնաւոր յիշատակութեան արժանի է
 1849 ին ընդունած Ի-Ն-է-է ի-չ-ի աստիճանն,
 որով ամէն զինուոր պարտական էր իրեն ողջոյն
 տալ, որ զեռ շ-չ-ի մը եղած չէր: Թող օտար
 տէրութեանց կողմանէ ընդունածներն, որոնք ա-
 մէնքն ի միասին թուով 12 հաս էին: 1850 Յուն.
 22 ին Վեհ. Սուլթանն՝ ի նշան իւր համարմանն
 զպարապետ Պէյութեան աստիճանն հասցուց եւ
 Վեհ. Արքայամօր սեղանաւոր կարգեց: Իւր հա-
 սուն ծերութեանը ժամանակ՝ պարապետ հրա-

ման ունէր Անհասպետին հետ մտերմութեամբ
վարուելու: Քանի անգամ թագաւորն այս ծե-
րունին ընդունելու համար դիմացը կու գար:

Յամին 1855 Նոյեմբեր 27ին Աարապետ
կքեցաւ 79ամեայ ծերութեան բեռան տակ, եւ
հարցը գերեզմանն ամփոփեցաւ:

Մ Ի Ն Բ Ա Ն Պ Է Յ

ծ.ս. 1817 Յոյ. 1:

Մ.Ս.ՆԱՆՔ մեք պատմութիւնս
 թմեանս վերջինս զիս ցազինս,
 որ տակաւ ին կենդանեաց
 մէջ է, եւ գողցեալ
 Տիւղեան երեքդարեան
 պատմութիւնս անուանու
 նակիրն ու կենդանի
 վկայն է: Մ.Ս. անձն
 է Միլիտան Զէլէպի
 Տիւղ (Տն. 1817 Նոյն-

եմբեր 1):

Հազիս թմե Յակոբ Զէլէպի կենդանեաց
 շրջանէն հեռացաւ, եւ ահա փողերանոցի ակ-
 նասպիչ սպաստոյներն սկսան խորտիլ՝ գոնէ այս ան-
 գամ ձեռք անցրնելու այս ի հնուց անհայտ
 պաշտօնն. բայց իրենց բոլոր յոյժն դարձեալ ի

դերեւ ելաւ, երբ 1847 Օգոստոսին՝ փողերանոցի գործակալութիւնն յանձնուեցաւ Տիւղեան Արքեպիսկոպոսի միամօր որդւոյն՝ Միհրան Չէլէպուոյն:

Իւր երիտասարդական աշխուժին առաջին գործն եղաւ՝ Յակոբ Չէլէպուոյն շոգեշարժ մեքենաներու պատրաստած խորհուրդն իրագործել եւ կատարելագործել: Ակտաւ այնուհետեւ փողերանոցն եւրոպական ոճով դրամ կտրել, որով բնականապէս ծախուցալ մեծ խնայութիւն կ'ըլլար:

Այս ժամանակներս Քոստովէ Շովկելի խորհրդով 12 հոգի միարանած՝ մեծ դրամատուն մը պիտի հաստատէին, որոնց գլուխը պիտի անցնէր Միհրան Չէլէպուի: Գործն ըստ բաւականի յառաջագէտ՝ վիճակի մէջ էր, եւ մինչեւ նաեւ շատերուն վերջացած խնդիր մը կ'երեւէր. սակայն սոսական անակնկալ պատերազմին լուրը խափանեց այս ձեռնարկութիւնը:

1855ին Միհրան Չէլէպուին իւր այնչափ ծառայութեանց փոխարէն՝ Պէշ-Պէշ բարձր տնտեսութեան արժանացաւ՝ արքունի հրամանաւ: Հոս նոր ասպարէզ մը կը բացուի Միհրան Պէշին առջեւ. ետեւէ ետեւ պաշտօնէ պաշտօն կը բարձրանար, որ անշուշտ իւր կարողութեան աստիճանին վկայութիւն մըն էր. 1856 Մարտ 3ին Քոստովէ-Պէշին անդամ կարգեցաւ. 1857 Ապրիլ 3ին Պէշին Պէշ-Պէշ (հասարակաց կրթութեան) խորհրդական անուանեցաւ: Բայց ամենամեծ գործը կրնանք համարիլ՝ Քոստովէ-Պէշի հաստատութիւնն, որ 1859 Օգոստոս 1ին իրեն յանձ-

նուեցաւ . եւ իւր ժամանակը բաւական յաջող
ընթացք ունէր . թէև ժամանակը դժբախտ դար-
ձուած մը տուաւ անոր :

Միջրան Պէյ պոսպիսի եռանդուն գործու-
նէութեամբ շատ աւելի սիրելի եղաւ . Օսմանեան
Պետութեան Վեհապետին առջեւ , որ սկսաւ իւր
բարձր համարման նշանները գեղուլ անոր վրայ :
Սուլթան Ապտիւլ Մէճիտի օրով Միջրան Պէյի
առած պատուոյ շքանշաններն թուով 12 — 14
հատ են , թող պատուոյ տիտղոսներն ալ : Ապտիւլ
Ազիզ 1862 Նոյ . 1 ին Վեհ . Աբբայամօր մեծ սե-
ղանաւորն ըրաւ զՄիջրան Պէյ . թէպէտ 1864
Փետրուար 5 ին այս պաշտօնն իրմէ առնուեցաւ ,
բայց միայն անոր համար , որպէս զի 1870
Մարտ ամսոյն մէջ առաւել պատուով վերստին
տրուի , եւ այս առթիւ տրուեցաւ իրեն Բ՛-Գ-Գ՛Է՛
Գ-Է՛ : 1864 Յունուար 18 ին արդարութեան
ատենին անդամակից եղաւ : Այս պատիւն պարզ
պաշտօն մը չէր , այլ մեծ նշանակութիւն ունէր ,
վասն զի այս ժողովքն մինչև այն ատեն միայն տա-
ճիկ մեծամեծներու վերստահեալ էր , եւ Միջրան
Պէյ առաջին քրիստոնեայ անդամն եղաւ : 1867 ին
Սուլթան Ապտիւլ Ազիզին հետ Քարիզ գնաց , եւ
Համազդային գրամական Համախմբութեան՝ Օս-
մանեան Պետութեան կողմանէ , Նուիրակ կարգ ե-
ցաւ : Իսկ 1877 ին ծերակուտի անդամ՝ անուա-
նեցաւ :

Մինչև 1880 այս պաշտօններն այսպէս
չարունակուեցան , որ տարւոյ մէջ՝ փողերանոցի
վարչութիւնը Մ-Գ՛Է՛ի յանձնուեցաւ :

Միհրան Վէյ այժմ իւր ընտանեաց ծոցին
մէջ հանդարտիկ կը վայելէ իւր այնչափ տարի
անդուլ գործունէութեամբ շահած համբաւն:
Ներկինք իրեն դեռ երկայն օրեր հաճին պար-
գեւել:

Նյս է մեր իղձքն ու մաղթանքն:

ԺԼ.

Ջ. Գ. Լ. Բ. Լ. Ն. Ի. Թ. Է. Լ. Ն. Ա.
 ամբողջու թեան ըրանի մը
 չամառ օտ աեղեկու թիւն-
 ներ մնացին: Մի՛ չրան Պէյ
 ամս անացեալ էր՝ փողերա-
 նոցի դանձապահ՝ Առաջուրդ-
 ճեան Պետրոս Ա՛փէնտիի 14-
 ամեայ դստեր՝ Մարիոնը ա Ա՛ւփրոսինէի չեա
 (1849) Յունուար 30): Ա՛ւց դաւակ անեցաւ,
 որոնցմէ չորս մանչ դաւակներն՝ Ա. Պոլսոյ չայ-
 կաթողիկէայ չասարակու թեան անու անիներկայ-
 ացու ցիշներէն են:

Առաջինն է Ա՛սեմ. Սեբուրս Պէյ Տիւզ
 (ճն. 1851, Փետրուար 15) որ 1875ին փո-
 ղերանոցի դանձապեա անու անեցաւ: Արբ Մի՛ չ-
 րան Պէյ 1876ին Երուսաղեան երկիրներն ու-
 ղեւորերու ելաւ՝ Բ. Գրան չրամանաւ Աերդիս
 Պէյ փողերանոցի դորձակալու թեան փոխանորդ

կամ աւելի՝ անժամանակեաց փարիչ անուանեցաւ, եւ տարի մ'եւորը՝ 1878 թն Վեհ. Սոլման Բոթախը Համիտ Կանեւն Բէ-Քէ-Քէ Ս-Է-Յի Բ. աստիճանն ընկալաւ, որ ցոյց է Օսմանեան Պետութեան առջեւ տնեցած բարձր համարման: 1880 թն Միհրան Պէլլի փողերանոցէն ելած ասեւն՝ Սերգիս Պէլլին ալ հոյն ընկերացաւ:

Արկրորդն է Լյակար Պլլի (ճն. 1854 Յունր. 21): 1888 Յունիս 24 թն՝ Արաշփերտի Յովհաննէս Աֆեւաթի դասեր՝ Նեկասար օրիորդին հետ ամուսնացաւ: Արկրորդն Լլմնու Պլլի (ճն. 1856 Փետր. 22) որ 1881 Յունիս 22 թն Մարտիանե Պոդոս Պէլլի Մարիամ դասեր հետ ամուսնացաւ: Կակ շարրորդն Հրամնու Պլլի (ճն. 1862 Յունիս ար. 25): Արեւր եղբարք տարրական ուսումն ի տան ընդ տնէլէն ետեւ, Քարիզի պլլեւայլ դպրոցներն առարտեցան, որ լաւ դաստիարակութիւն առած՝ դարձան ի Ա. Պոլիս:

